

bitig

MSKÜ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

bitig

MSKU Journal of Faculty
of Letters and Humanities

Sorumlu Yazar

Corresponding Author

Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt GÜNEŞ

Adres: Milli Savunma

Üniversitesi Kara Harp Okulu

Tarih Bölümü,

Çankaya/Ankara

e-posta: cgunes16@gmail.com

000-0001-5960-5926

Gönderim Tarihi / Received

08.04.2022

Kabul Tarihi / Accepted

05.05.2022

Atıf / Citation

Güneş, Cüneyt (2022), "Bizans İmparatoru VI. Leo'nun Taktikası'nda Türkler ve Türk Anlatısının Askerî Eğitime Katkısı", *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 3, s. 1-14.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Research Article

**Bizans İmparatoru VI. Leo'nun
Taktikası'nda Türkler ve "Türk"
Anlatısının Askerî Eğitime
Katkısı**

**The Turks in the *Tactica* of the
Byzantine Emperor Leo VI and
Contribution to Military Education of
the "Turk" Discourse**

Öz*

Doğu (Bizans) Roma İmparatorluğu olarak adlandırılan Bizans İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu'nun bir devamıydı ve Roma İmparatorluğu'ndan ciddi bir idarî ve askerî kültür mirası devralmıştır. Roma İmparatorluğu'ndan alınan askerî geleneğe göre Bizans İmparatorları da askerî stratejiler, hiyerarşi, yabancı milletlere karşı nasıl savaşılması gerektiği gibi konulara önem vermişlerdir. Dolayısıyla onlar da "strateji kitapları" olarak adlandırılan *Taktikon* yazma geleneğine sahiplerdi. Bu taktikonlar, askerî el kitaplarıdır ve stratejinin yanı sıra bu taktikonlarda Türklerin karakterleri, hayat tarzları, savaş düzenleri, taktikleri ve onlara karşı nasıl savaşılması gerektiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Nitekim dördüncü yüzyıldan itibaren Bizans ve Türkler arasında siyasî, askerî, sosyal ve ticarî ilişkilerin varlığı bilinmektedir. Bu ilişkiler de kaynaklarda mevcuttur. Bu çalışmanın amacı, İmparator VI. Leo'yla (886-912) ilişkilendirilen ve MS 895-908 yıllarında yazılan *Taktikada*, "Türk" anlatısını "Bizanslıların Gözünden", Türklerin karakterlerini ve savaş tarzlarını incelemek ve bu anlatının Türk askerî eğitimine katkısına dair çıkarımlarda bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Bizans, VI. Leo, *Taktika*, Türkler, Askerî Eğitim.

*Bu makale, "Bizans İmparatoru VI. Leo'nun *Taktikası*'nda Türkler ve Türk Anlatısının Askerî Eğitime Katkısı" adıyla Uluslararası Türk Askerî Eğitim ve Öğretim Tarihi Sempozyumu 16-17 Eylül 2021 tarihinde İstanbul'da sunulmuş ancak yayınlanmamış tebliğ metninin düzeltilmiş ve gözden geçirilmiş hâlidir.

Abstract

The Byzantine Empire, so-called the Eastern (Byzantine) Empire was the continuation of the Roman Empire and inherited a serious administrative and military cultural heritage from this empire. According to military tradition taken from the Roman Empire, the Byzantine Emperors also gave importance to issues such as military strategies, hierarchy, and how to fight against foreign nations. Therefore they also had the tradition of writing *Tacticon*, which is called "strategy books". This tacticon is military manuals and as well as on these tacticon contains information about the characters, lifestyles, battle formations, tactics of the Turks and how to fight against them. Indeed it is known that there were political, military, commercial, and social relations between Turks and Byzantine since 4th century. These relationships are also available in the sources. The purpose of this study is to discuss the characters and battle formations of the Turks from the eyes of Byzantines and to make inferences about the contribution of this narrative to Turkish military education in the *Tactica* written around 895-908 CE and associated with Emperor Leo VI (886-912).

Keywords: Byzantine, Leo VI, *Tactica*, Turks, Military Education.

Giriş

"...Yenilgiler de bize zaferler kadar hatta belki çok daha fazla şey anlatır."

M. Tanju Akad

Roma İmparatorluğu, Kavimler Göçü ile MS. 395 yılında doğu ve batı olarak ikiye bölünmüş ve 476'da Batı Roma ortadan kalkmıştır. Bu tarihten sonra Doğu Roma [Bizans] varlığını 1453'e kadar devam ettirmiş ve ortadan kalkıncaya kadar bu yönetim, birçok milletle siyasî, askerî, ticarî ve dinî olmak üzere ilişkiler kurmuştur. Bu milletlerden birisi de hiç şüphesiz ki Türklerdir. İmparatorluğun Türkler ile olan ilişkisi Avrupa Hunları ile başlamış ve bu ilişki, çeşitli Türk kavimleriyle imparatorluk ortadan kalkıncaya kadar da devam etmiştir. Bu ilişkiler çerçevesinde Türk tarihine dair Çince, Arapça, Ermenice, Farsça gibi yabancı kaynaklar arasında IV. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar Bizans İmparatorluğu'nun resmî dili Grekçede yazılan kaynaklar da mevcuttur. Bu kaynaklarda, bahsedilen dönem aralığında Hunlar, Sabirler, Avarlar, Bulgarlar, Peçenekler, Kumanlar, Oğuzlar, Selçuklular vd. hakkında dikkat çekici ve ayrıntılı bilgiler mevcuttur (Delilbaşı 2013: 45). Dolayısıyla Türk tarihinin öğrenilmesi ve anlaşılmasında Bizans tarihi kaynakları ilk sıralarda yer almaktadır (Kılıç 2013: 8).

Bizans tarihi kaynaklarında Türklerin yaşam tarzları, siyasî, idarî ve askerî özellikleri, örf ve adetleri gibi çeşitli konularda bilgiler verilmektedir ve bu bilgiler, Türk tarihinin araştırılmasında oldukça önemlidir. Orta Çağ dünyasında bir millete karşı üstün gelmek sadece savaşlarla değil aynı zamanda o milleti ve o milletin dünyasını tanımakla da gerçekleşmekteydi. Nitekim dönem kaynaklarında bir millet hakkında detaylı bilgiler verilmesi, esasında o milletin dikkate alındığını ve tanınmak

istendiğini de ifade etmektedir. Bu çerçevede özellikle askerî el kitapları olan *Taktikonlar* özelinde, Bizanslılardan oldukça farklı bir yaşam tarzına sahip olan Türkler hakkında kıymetli bilgiler verilmektedir. Bu bilgilerin verildiği ilk *Taktikon*, İmparator Mavrikios (582-602)'a atfedilen *Strategikon* adlı eserdir. Bu eserde sadece Bizans savaş taktikleriyle ilgili değil aynı zamanda Türk kavimlerinin siyasi yapıları, karakterleri, askerî yetenekleri, stratejileri ve onlara karşı nasıl savaşılması gerektiğine dair bilgiler de verilmektedir. Bu eserdeki bilgiler, kendisinden sonra kaleme alınacak olan *Taktikonlara* özellikle de burada mevzu bahis edilen İmparator VI. Leo (886-912)'nin *Taktikası*'na temel oluşturmuştur¹. Dolayısıyla Mavrikios'un Türkler hakkındaki “olumsuz” anlatımları, VI. Leo'nun *Taktikası*'nda da devam ettirilmiştir.

Bizans İmparatorluğu'nda *Taktikon* Yazım Geleneği ve VI. Leo'nun *Taktikası*

“... Romalıların Ölümsüz İmparatoru Konstantinos'tan oğlu Romanos'a...”

(Konstantinos Porphyrogennetos 1967: 44)

“Şimdi söyleyeceklerimi iyi dinle oğlum. Böylece hüküm sürmeye başladığında akıllı olacağın ve hata yapmayacağın kanaatindeyim.”

(Konstantinos Porphyrogennetos 1967: 48)

İmparator VII. Konstantinos, *De Administrando Imperio* (İmparatorluk Yönetimi Hakkında) adlı eserine, oğlu II. Romanos'a, aralarında Türklerinde bulunduğu kuzey kavimlerine karşı nasıl davranması gerektiği hakkında bilgi verirken bu öğüdü ile başlamaktadır. VII. Konstantinos, bu öğüdüyle oğlu Romanos'a esasında tecrübeye dayalı olarak bir imparatorluğun nasıl yönetilmesi ve imparatorluğu zor durumda bırakan düşmanlara karşı nasıl mücadele edilmesi gerektiğine dair “nasihatnâme” olarak tanımlayabileceğimiz kıymetli bir tarihi metin bırakmıştır. Bu metin, sadece oğlu Romanos için değil aynı zamanda Romanos'tan sonraki kuşaklar için de bir nevi yol gösterici ve biz tarihçiler için de kaynak eser olmuştur.

Savaş tarihi salt muharebeler tarihi değildir; diplomasi, güç oluşturulması, gücün kurumsal olarak idaresi, sevki, genel strateji oluşturulup seferlerin buna tabi kılınması ve nihayet, akın ve kuşatmalarla uygun taktiklerin kullanılmasını da içerir

¹ Bizans yazım geleneğinde, klasik Yunan geleneğinin üslup kurallarının yanı sıra Herodotos, Homeros, Ksenophon ve Thukydidies gibi klasikleşmiş yazarların dil üslubu ve anlatım tarzı kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Orta Çağ tarih çeşitleri arasında klasikleştirilmiş tarih, dil, tarz ve içerik bakımından önemli ölçüde istikrarını korumuş ve Bizanslı yazarlar, bu klasiklere atıfların yanı sıra onlar gibi yazmaya gayret etmişlerdir. Bk. Neville 2021: 26-27.

(Akad 2014: 9). Bunların yanı sıra pratikte de uygulanabilmesi için askerî strateji ve taktiklerin kaleme alınması ve teoride de bu yazım geleneğinin oluşması/oluşturulması hem askerî hem de tarihi açıdan oldukça kıymetli ve gereklidir². Bu çerçevede askerî el kitapları olan *Taktikonlar*, "tarih" ya da "kronik" olarak tanımlanan metinlerden, hem konuları hem de anlatımı bağlamında farklıdır. *Taktikonların* yazılmasındaki amaçlardan bazıları, imparatorluğun mücadele ettiği farklı ulusları tanımak, taktiklerini öğrenmek, onların saldırılarına nasıl karşı koyulacağı hakkında stratejiler ve taktikler üretmek ve bunları yazılı olarak gelecek kuşaklara aktarmaktır³.

Bu çerçevede VI. Leo'nun *Taktikası*'nda, "Savaşa Hazırlık" başlığı altında komutan ve taktikler, savaş esnasında ihtiyaç duyulan teçhizatlar, ordunun bölünmesi, orduya atamaların yapılması, piyadelerin ve süvarilerin hazırlanması ve ilerlemesi, kamp alanlarının kurulması, savaş alanlarının belirlenmesi, savaştan önceki gün yapılacaklar, savaşın olduğu gün yapılacaklar, bir şehrin kuşatılması, savaştan sonra yapılacak olanlar, ani saldırılar hakkında, askerî cezalar ve deniz savaşları hakkında taktik bilgilerin yanı sıra dönem itibariyle imparatorluğun mücadele ettiği başta Türkler olmak üzere farklı milletler hakkında da bilgiler verilmektedir⁴. Bu bilgiler verilirken anlatım, rütbeli bir kişi tarafından bizzat tecrübe edilerek ve sıkça askerî ve idarî terminolojiye atıf yapılarak sunulmaktadır (VI. Leo, *Taktika*. XVIII.40)⁵. Anlatım tarzı da bu metinlerin, sıradan kişiler tarafından değil başta İmparator olacak olan kişi, askerî ve idarî yetkililerin kullanması için kaleme alındığını kanıtlamaktadır. Dolayısıyla bu eserlerdeki muhatap, özellikle askerî ve idarî nitelikleriyle ön plana çıkan ya da çıkacak olan kişilerdir. Dolayısıyla burada bir kaynağın nasıl kullanılması gerektiği sorusu, onun hangi koşullar altında üretildiği, yazarının kimliği, başka metin ve türlerle ilişkileri vs. gibi pek çok sorunun yanında nasıl bir tarih tasarımıyla yazıldığı problemi ortaya çıkmaktadır. Hangi tarz eser

² Ancak bunun için bir yazım geleneğinin olması gerektiği aşikârdır. Nitekim Bizanslı yazarlar, Roma İmparatorluğu'ndan aldıkları yazım kültürüyle hem tarih hem de strateji eserleri oluşturma geleneğini devam ettirmişlerdir.

³ Strateji ve Taktik kitapları çerçevesinde Geç Roma'daki bir örnek, Flavius Vegetius'a ait olan ve MS. IV. yüzyıla tarihlendirilen *De Re Militari* adlı eserdir. Nitekim Vegetius, kendisinden önceki antik yazarları eserinde sıkça kullanmış ve eserini yazmasındaki amacını, kendi döneminde bozulan ordu düzenini yeniden ıslah etmek, eski lejyoner Roma ordusunu yeniden tesis etmek ve bunu tarihi örneklerle ortaya koymaktı. Bk. Vegetius 2019: 17-18.

⁴ Bk. VI. Leo, *Taktika*, 2010.

⁵ Ayrıca örnek verecek olursak X. yüzyılda İmparator II. Nikephoros Phokas (963-969)'a atfedilen *Praecepta Militaria* adındaki sahra talimnâmesi, Bizans ordusunda *strategos* yani komutan ve aynı zamanda bir bürokrat olan Nikephoros Ouranos (980-1010)'un *Taktikası* ve XI. yüzyılda emekli bir *strategos* olan Kekaumenos'a ait *Strategikon*'dur. Bk. Nikephoros II Phokas 1995: 12-59; Nikephoros Ouranos 1995: 88-163; Cecaumeni, *Strategicon*, 1965.

olursa olsun Bizanslı yazarların amacı hep aynıydı ve amaçları, geçmişin peşine düşmek ve kendi zamanının olaylarını geleceğe aktarmaktı (Kılıç 2013: 13-14).

VI. Leo'nun *Taktikası*'nda Türkler ve Türk Anlatısı

Makedon Hanedanlığı'nın kurucusu İmparator I. Basileios (867-886)'tan sonra tahta geçen oğlu VI. Leo (886-912), imparatorluğun entelektüel şahsiyetlerinden birisidir ve "Bilge Leo" olarak adlandırılmaktadır (Toynbee 1973: 7). Daha ilk yıllarından itibaren yüksek derecede bir akademik zekâyâ sahip olduğu anlaşılan Leo, tarihe, felsefeye ve teolojiye büyük ilgi duymuştur (Ostrogorsky 2011: 207, Norwich 2013: 94). Bu dönemde bir öğrenim merkezi olarak görülen Bizans sarayında VI. Leo, güzel vaazlar yazmasının yanı sıra hukuk reformlarının oluşturulması, ekonomik örgütlenme ve askerî taktikleri geliştirme konusunda kendisini ispatlamış bir şahsiyettir (Herrin 2010: 184-185).

Devletler sadece zamanda değil, mekânda da var olurlar. Dolayısıyla Bizans İmparatorluğu'nun coğrafi kapsamı uzun tarihi boyunca önemli dalgalanmalardan geçmiştir (Statlhakopoulos 2018: 22). Nitekim VII. yüzyıldan X. yüzyıla kadar İmparatorluğun özellikle doğudaki tehdidi Araplar iken Balkanlardaki tehdidi ise, Slavlar, Bulgarlar ve Türkler gibi çeşitli milletler olmuştur. Dolayısıyla Bizans kaynaklarında Arapların yanı sıra imparatorluğun mücadele etmiş olduğu milletlere dair "öteki" anlamında bazı tanımlamalar yer almaktadır. Bu tanımlamalardan birisi de kaynaklarda sıkça karşılaştığımız, İmparatorluk ordusunda özellikle paralı asker olarak yer alan ve imparatorluk ile müttefiklik yapan Türklerle ilgilidir. Nitekim Türkler yüzyıllar boyunca Bizans yönetimi ile sadece askerî değil aynı zamanda sosyo-kültürel birçok etkileşimde de bulunmuştur. Dolayısıyla bu etkileşimlere dair *Taktikon*larda, Bizanslıların Türkleri nasıl tanımladıklarına, nasıl algıladıklarına, yaşayışlarına ve askerî yeteneklerine dair kıymetli bilgiler bulunmaktadır.

İmparator VI. Leo'a ait olan *Taktika*'nın XVIII. bölümü, imparatorluk askerlerinin çeşitli topluluklara karşı nasıl mücadele etmesi ve Romalıların savaş düzeni hakkındadır. Bu bölümde, Slavlar, Bulgarlar, Araplar ve Frankların yanı sıra imparatorluğu tehdit eden Türklerin askerî özelliklerinden bahsedilmektedir. Elbette bu bölüm, X. yüzyıldaki Bizans yönetimi ve askerlerinin, ifade edilen topluluklara karşı nasıl mücadele etmesi gerektiğinin teorisini ifade etmektedir. Bu teoriler, her ne kadar X. yüzyıla ait olsa da *Taktika*'da verilen özellikle Türkler hakkındaki bilgiler, onların nasıl savaştıklarını ve onlara karşı nasıl mücadele edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Mavrikius'un da ifade ettiği gibi, tüm milletler tek bir düzende veya aynı

biçimde savaşmaz ve hepsiyle aynı şekilde mücadele edilemez (Mavrikiös 2011: 152). Nitekim *Taktika*'da da, "Onlara [Türklere] karşı birisi nasıl mücadele etmeli ve Türklerle nasıl savaşılır! Bu bilgileri, onlar bizim müttefikimiz iken bizzat deneyimleyerek öğrendik." bilgisi verilmektedir (VI. Leo, *Taktika*. XVIII.40). Dolayısıyla *Taktikon*ların amaçlarından birisi de bu halklara karşı savaş açmayı planlayanların doğru bir şekilde hazırlanmalarını ve mücadele edilecek olan milletin tanınmasını sağlamaktır. Bu mücadelelere hazırlanılmasında ise tecrübelerin ön plana çıktığı ve verilen bilgilerin bu tecrübeler sonrasında aktarıldığı anlaşılmaktadır. Ancak pratikte, bu teorilerin uygulanıp uygulanmadığı ve Türklerin ne kadar yakından tanındığı ya da tanınmadığı merak konusudur.

Tarih boyunca milletler birbirlerini farklı sebeplerle çeşitli şekillerde adlandırmışlardır. Avrupa Hunları'ndan başlayarak özellikle Karadeniz'in kuzeyindeki Peçenekler ve Kumanlar ve onlardan sonraki Türkler Bizans kaynaklarında, "Skythika/İskit" tabiriyle adlandırmışlardır (Başkan 2015: 1)⁶. Burada mevzu bahis edilen VI. Leo'nun *Taktikası*'nda ise Türkler, tekil olarak *Tourkos/Türk* (VI. Leo, *Taktika*, XVIII. 43.233); çoğul olarak ise *Tourkoi/Türkler* (VI. Leo, *Taktika*, XVIII. 60.299) şeklinde adlandırılmıştır. Bunun yanı sıra kaynakta genel anlamda "İskitleri" tanımlarken Türkler de bu İskit uluslarının içerisinde yer alan bir "etnik" grup olarak görülmektedir (VI. Leo, *Taktika*, XVIII. 41.222-226)⁷. Nitekim,

"...İskit uluslarının çok sayıda yöneticisi vardır ve onlar göçebe olarak yaşamaktadırlar. Bulgarlar ve Türklerin sadece askerî organizasyonları benzerlik göstermektedir. Onlar, diğer İskit uluslarından daha güçlüdürler ve bir komutanın emrinde yakın mücadeleye girerler." (VI. Leo, *Taktika*. XVIII.41) bilgisi verilmektedir.

Bu ayrımın, X. yüzyılda bir askerî strateji kitabında yapılması oldukça önemlidir. Çünkü kendisinden önceki kaynaklarda genel olarak Türkler için "İskit" tabiri kullanılırken VI. Leo'nun *Taktikası*'nda Türklerin, İskitler içerisinde güçlü bir "etnik" grup olduğu ve özellikle Türklerin yaşam tarzları ve onlara karşı nasıl mücadele edilmesi gerektiğine dair bilgiler verilmektedir. Dolayısıyla genel bir adlandırmadan ziyade bu kaynakta direkt olarak "etnik" anlamda "Türklere" atıf yapılmaktadır. Ayrıca bu yüzyıla ait bir Bizans askerî kaynağında Türk adının geçmesi tarihi açıdan da kıymetlidir. Bu ayrımın yapılmasında Mavrikiös'un da ifade ettiği gibi Türklerin hayatları boyunca askerî örgütlenmeyle uğraşmalarıdır. Bu ise onları diğer "İskit"

⁶ Bizans kaynakları, imparatorluk coğrafyasının kuzeyinde bulunan Türk topluluklarını genellikle bu şekilde adlandırmaktadır.

⁷ VI. Leo'nun burada bahsetmiş olduğu Türkler, Macarlardır. Bk. Tougher 1997: 182.

halklarından ayırmakta ve daha güçlü kılmaktaydı (Mavrikios 2011: 155). Nitekim *Taktika*'da, "...Eğer savaş lehimize sonuçlanırsa düşmanı kovalamakta acele edip dikkatsizce davranmayın. Çünkü bu millet [Türkler], diğerleri gibi, ilk savaşta hüsrana uğrayınca mücadeleyi bırakmaz. Düşmanı güçten düşürünceye kadar hücum etmek için her türlü yolu deneyin." (Mavrikios 2011: 158) bilgisi verilerek Türklerin diğer İskit uluslarına göre daha savaşçı ve inatçı oldukları açıkça ifade edilmektedir.

Bizans ordularının doğuda Araplara karşı mücadele ettiği bir sırada Balkanlardaki Tuna Bulgarları, imparatorluk ile yapılan barış anlaşmasını bozmuş, imparatorluğun Trakya topraklarını yağmalamış ve imparatorluğu zor durumda bırakmıştır. Bu zor durumdan kurtuluş ise "Türkler" sayesinde gerçekleşmiştir. *Taktika*'sında VI. Leo,

"... Adalet, her şeyin İmparatoru, Tanrımız Mesih'e yeminlerini bozdukları için onları [Bulgarları] cezalandırdı ve Bulgarlar, hızlıca cezalarıyla tanıştılar. Romalılar, tüm gücünü Serasenlere [Araplara] karşı odaklamışken Bulgarlara saldırmak için Romalıların yerini Tanrı, Türkleri yönlendirdi... Hıristiyanlara karşı en kötü silahlarını kuşanan Bulgarların ordularına karşı bu bölgeye Türkleri gönderdi. Onlar sanki "cellatlarım" gibiydi." (VI. Leo, *Taktika*. XVIII.40)

Bu bilgiden, Tuna Bulgarlarının saldırılarına karşı imparatorluğu korumak ve cezalandırmak için Tanrı tarafından "Türkler" gönderilmiş ve Bizanslılar da bu durumdan memnun olmuşlardır. X. yüzyıl kaynağımız VII. Konstantinos Porphyrogenetos'un *De Administrando Imperio* olarak çevrilen eserinde, imparatorluğun kuzeyinde yaşayan Türkler yedi boya ayrılmışlardır ve bu boylardan birisi de Macarlardır (VII. Konstantinos Porphyrogenetos 1967: 171). Bu dönemde Bulgarlar, Hıristiyanlığı kabul etmiş olup Macarlar ise henüz kabul etmemişlerdir ve dolayısıyla paganlardır. IX. yüzyılın sonunda Bizanslılar, Bulgarlar ile düşman olduğu için Bulgarlara karşı Türk boylarından birisi olan Macarlarla müttefik olmuşlar ve Macarları "kurtarıcı" olarak görmüşlerdir. Bir taktik gereği bundaki amaç, imparatorluğun doğrudan "Hıristiyan" Bulgarlarla savaşmak yerine "Pagan" Macarları kullanarak Bulgarları halt etmeye yöneliktir ve böylece imparatorluk Hıristiyan kanı da dökmemiş olacaktır (VI. Leo, *Taktika*. XVIII.42; Leszka 2011: 62-63) Eserinde VI. Leo,

"Şimdi Türklerin karakterlerinden ve onların savaş tertiplerinden bahsedeceğiz. Türklerin, Bulgarlardan çok az ayrılan bir yanı mevcuttur. Türkler çok sayıdadırlar ve bağımsızdırlar. Dikkatlerini sadece kendi düşmanlarına karşı cesurca savaşmaya odaklamışlardır... Onlar zekice uygun durumları tahmin ederler ve düşmanlarını defetmek için çaba gösterirler. Bunu ani saldırılarla ve ihtiyacımız olan erzaklardan mahrum bırakarak yaparlar." (VI. Leo, *Taktika*. XVIII.43, 46) bilgisini vermektedir.

Askerî tarihçi David G. Chandler'in de dediği gibi askerî mücadelelerde, "*Hedef net ve basit olmalı; bir kere seçildikten sonra da ısrarla hedefin üzerine gidilmelidir.*" Türkler

için hedef net ve basitti. Dönem itibariyle bu hedef, bazen anlaşmalara göre Bulgarlar bazen de Bizans İmparatorluğu olmaktadır ve düşman hedefi bir kere seçildikten sonra ısrarla hedefin üzerine gitmekteydiler ki VI. Leo da, "*Düşman güçlerini kaçırtmaya başladıklarında her şeyi bir kenara bırakıp onları tamamen yok etmeye çalışırlar.*" (VI. Leo, *Taktika*. XVIII.57) bilgisini vermektedir. Anlaşılan Türkler, bu dönemde "hedef prensibi" çerçevesinde yani düşmanı direkt yok etmeye yönelik saldırılar da gerçekleştirmektedir ve bu konuda da hem cesur hem de inatçıdırlar. Bu konuda Clausewitz'in, "*düşman kuvvetlerini savaşa devam edemeyecek bir duruma getirmek*" düşüncesi, Türklerin düşmanlarına karşı uygulamış olduğu bir stratejidir. Örneğin, düşman ordusunun büyük bir bölümünü fiziksel manada yok edersek veya öldürürsek düşman savaşa devam edemez. Düşmanın topraklarını işgal edersek düşmanımız savaşmak için malzeme ve insan kaynaklarından mahrum kalır ve bu nedenle de savaşa devam edemez. Psikolojik manada düşmanın iradesini, yani savaşma azmini kırarsak, böylece kendi irademizi düşmana kabul ettirsek psikolojisi çöktüğü için düşman yine savaşa devam edemez (Aksoy 2018: 24-25). Türkler saldırılarıyla elbette birliklerinin tamamını değil bir kısmını ortadan kaldırarak imparatorluğa zarar vermektedir. Dolayısıyla "hedef prensibi" çoğu zaman bize duygularla hareket etmemeyi, gerekirse acımasız olmayı ve hedefin azim ve iradesini kırmayı tavsiye etmektedir (Aksoy 2018: 29).

"[Türkler] Uzun mesafelerde savaşmayı, pusuya düşürmeyi, düşmanlarını kuşatmayı, sahte geri çekilmeyi ve etraftan dönmeyi⁸ ve dağılarak mücadele etmeyi tercih ederler." (VI. Leo, *Taktika*. XVIII.56) Burada VI. Leo, Türklerin savaş tarzından bahsetmektedir. Türkler, hafif ve hızlı süvariler oldukları için geniş ve uzun mesafeli alanlarda yani "meydan savaşı" yapmayı tercih ederlerdi. Düşmanlarını pusuya düşürmelerinin yanı sıra Türklerin, atları üzerinde çok hızlı oldukları, aniden ok atabildikleri ve geri çekilip tekrar aniden saldırabildikleri yani Sahte Ricat/Turan taktiğini⁹ çok iyi şekilde uyguladıkları bilinmektedir ve manevra kabiliyetinin gerçekleşmesi için hızlı ve esnek olmaları gerekmektedir (Aksoy 2018: 181-182; Göksu 2013: 42, 45). Burada Türkleri düşmanına karşı etkili kılan unsur, az sayıda süvari ile birlikte, uyumlu, hızlı, esnek olmaları ve hafif silahlar taşımalarıdır. Bu konuda VI. yüzyıl tarihçisi Agathias, Bizans İmparatorluğu'nun önemli

⁸ Düşmanın arkasına dolanmak, Antik Çağ döneminde de komutanların her zaman denedikleri bir taktikti. Çünkü bu taktik, karşı tarafı çembere almak için en iyi fırsatı sunmanın yanı sıra ağır kayıplar verdirmenin ya da esir almanın tek güvenilir yoluydu. Bk. Beard 2019: 183.

⁹ Savaş esnasında Türk orduları taktiklerini, pusu ve sahte ricat olmak üzere iki aşamada gerçekleştirirdi. Türkler, kaçıyormuş gibi geri çekilerek, düşmanı çember içine alırlar ve pusu kurulan bölgeye kadar düşmanı takip ettirirdi. Bundan sonra ise düşmanın imhası gerçekleştirilirdi. Bk. Göksu 2013: 45.

komutanlarından birisi olan Narses'in Franklara karşı bir çarpışmasından bahsederken Hunların uyguladığı bu Türk savaş taktiğini nasıl benimseyip uyguladığını anlatmaktadır:

“... Durumu değerlendiren ve düşmanın zayıf vermediğinin farkına varan Narses, çoğunlukla Hunlar tarafından uygulanan bir barbar taktiğine başvurdu. Beraberindekilere, Frankları ağaçlıklardan mümkün olduğunca uzak, açık ovaya çekmek için, atlarını ters yöne çevirmeleri ve korkuyla kaçıyormuş gibi geri çekilmeleri emrini verdi... Franklar onların kaçışına aldandı... Ormandan ayrılıp yakın takibe koyuldular... Barbarlar açık ovada dağılmış ve ormandan iyice uzaklaşmış oldukları sırada Romalılar, komutanlarının işareti ile aniden geri döndüler... Romalılar her yönden saldırdılar ve düşmanı ezip geçtiler...” (Tolan 2018: 146-147)

Bilgiden de anlaşılacağı üzere Agathias, başarı ile sonuçlanan bu taktiğin, Hunlardan öğrenildiğini ve Roma ordusunda da uygulandığını belirtmektedir.

Tarih boyunca milletler kendilerini diğer milletlerden ayıran özelliklere sahip olmuştur ve bu özellikleriyle tanınmışlardır. Türkleri diğer milletlerden ayıran özelliği, hayat tarzı gereği sürekli savaşa hazır olmaları yani askerî bir yapıya sahip olmalarıdır (Göksu 2013, 19, 26; Kurat 2016: 86). Bu hazır olma hali, at, ok ve yay, mızrak ve kılıçtan oluşmakla birlikte (Taşağıl 2003: 112) Türklerin, küçük yaşta edindikleri tecrübelerinin örneğin ata binmek¹⁰ ve zor koşullarda hayatta kalma özellikleri ayrıca savaş ve silah yapım teknik bilgilerini kapsamaktaydı. VI. Leo *Taktikası*'nda, “Türkler, kılıç, yay, mızrak ve vücut zırhı kuşanmışlardır. Yaylarını tutarak ve omuzlarında uzun mızrakları taşıyarak iki elleriyle ölümüne dövüşebilirler. İhtiyaçları olduğunda her ikisini de kullanabilirler. Eğer takip edildiklerini anlarırsa yaylarını çok etkili bir şekilde kullanabilirler.” (VI. Leo, *Taktika*. XVIII.47) “Atlarının üstünde okçuluk eğitimi alırlar ve buna büyük ilgi duyarak zaman ayırırlar.” (VI. Leo, *Taktika*. XVIII.49) “Savaş zamanı geldiğinde süvariler hiçbir şekilde atlarından inmezler. Onlar atlarının üzerinde büyümüşlerdir...” (VI. Leo, *Taktika*. XVIII.61). Nitekim Türklerin, “*baskın veya kısa muharebe yöntemi*”, süvarilerinin yüksek kabiliyeti ve ok atma maharetlerine dayanmaktadır. Dolayısıyla geniş bozkırlarda sürat ve hareket kabiliyeti kazandıran ata¹¹, okçu ve mızraklı savaşçıların bindirilmesi Türkleri vazgeçilmez bir savaş unsuru haline getirmiştir (Göksu 2013: 42). Türklerin bu mahareti, Bizanslılar

¹⁰ VI. Leo'nun da bilgisini verdiği gibi, “Onlar [Türkler] atlarının üzerinde büyümüşlerdir. Bk.(VI. Leo, *Taktika*. XVIII.61)

¹¹ “Büyük bir at ve kısırak sürüsüne sahiplerdir... Çok sayıda sürüye sahip oldukları için özellikle yerleşik Türkler, geniş otlaklara ihtiyaç duyarlar.” Bk. VI. Leo, *Taktika*. XVIII.50, 60; Türklerin ekonomik yapısının temelini hayvancılık oluşturmakla birlikte koyun, sığır, at gibi hayvanların çok sayıda yetiştirilmesi Türklerle aynı zamanda kalabalık izlenimi de vermektedir. Bk. VI. Leo, *Taktika*. XVIII.50.

tarafından dikkatlice takip edilmiş ve bu maharete karşı nasıl önlem alınması gerektiği bizzat tecrübelerle ifade edilmiştir.

Ayrıca bozkır kültüründe savaş bilgisinin nesilden nesile aktarılması önemlidir. Bunun, toplumların bilgi aktarımı için geliştirdikleri kurum ve mekanizmaların genel durumu ile alakası söz konusudur. Savaşla ilgili olarak bir toplumun en büyük sermayesi nasıl savaşılabileceğinin tespit edilmesidir (Akad 2014: 14-15). Bu tespitlerin yanı sıra bir süvarinin ve piyadenin yetişmesi ciddi bir zaman almaktadır. İyi bir Türk süvarisinin yetişmesi, çocukluk yaşlarından itibaren başlamakla birlikte sadece at binmekle değil aynı zamanda birebir dövüşmek için de eğitimler dolayısıyla sıkça talimler yapılmasından geçmekteydi (Findley 2008: 42). Nitekim bozkır hayatı, fiziksel ve psikolojik olarak güçlü ve dayanıklı olmayı gerektirmekteydi¹² ve talim yapmak günlük hayatın bir parçasıydı. Bu konuyla ilgili olarak X. yüzyıla tarihlendirilen ve Anonim *De Re Militari* adlı *taktikonun* "Ordu Eğitimi" adlı bölümünde, askerlik ve buna bağlı olarak yapılan askerî talimin önemi vurgulanmaktadır. Yapılan talimler sonucunda özellikle sınırdaki askerlerin düşman saldırılarına karşı daha cesaretli olacağı vurgulanmaktadır:

"...Talim ve bu tür işlerle [askerlik] ilgilenmek onları [askerleri] yiğit ve daha da kuvvetli yapacak ancak talim yapmamış olmak ve tembellik de onları korkak ve eksik kılacaktır. Bu açıkçası Roma ülkesinin sınırlarında oturanlar ve komşu olarak düşmanlara sahip olanlar içindir. Aralıksız devam eden saldırılar, buradakileri güçlü ve cesur tutmaktadır. Talim yapmaları ve sefere katılmalarından dolayı aynı zamanda onların evleri her türlü musibetten korunmuştur..." (Incerti Scriptoris Saeculi IX Liber De Re Military, XXVIII.21-29; Güneş 2018: 91; The Byzantine Military Treatises 1985: 247-335)

Her ne kadar X. yüzyıla tarihlendirilen Bizans taktik kitabındaki bir bilgi olsa da bu bilgi, geçmişte ve günümüzde de birliklerdeki askerî talimlerin ne kadar hayati olduğunu kanıtlamaktadır. Çünkü bu talimler, bir askerinin sağlıklı ve disiplinli, güçlü ve dinç olmasını sağlayan en önemli unsur olmakla birlikte geçmişte de olduğu gibi günümüzde de Türk askerinin eğitiminde ve bu eğitimin sonucunda da başarılı olmasının önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türklerin saldırılarına karşı Bizans birliklerinin de savaş sanatı gereği Türkler gücünü toplamadan ve en güçsüz olduğu zamanlarda saldırıya geçilmesi gerektiği de ifade edilmektedir. Ancak bu saldırıyı yaparken tavsiye edilen birliklerin hepsiyle saldırı yapılmamasıdır. Dolayısıyla Bizans stratejisinde de Türkleri tam olarak ortadan kaldırma fikri olmamakla birlikte Türklere olabildiğince zarar vermek

¹² VI. Leo, "...Kararlılıkla çalışırlar ve her türlü zorluğa göğüs gererler. Onlar sıcağa ve soğuğa dayanıklıdırlar." bilgisini vermektedir. Bk. VI. Leo, *Taktika*. XVIII.44.

yatmaktadır. *Taktikonlar*, komutanlara kesinlikle ordunun tamamıyla bir meydan savaşına girilmemesini ve olabildiğince savunmada ve arkada kalanları da koruyacak birlik bırakarak aniden saldırı yapılmasını tavsiye etmektedir. Tabii bu saldırı yaparken planlı, disiplinli ve taktikonlarda ifade edildiği şekilde düzenli bir şekilde yapılması gerekmektedir. İlk saldırıların Bizanslılar olmadığı anlaşılabilir. Bizanslılar bu taktikonlardaki bilgilerle hem kendilerini hem de düşmanlarını tanıyorlardı. Dolayısıyla bir komutan elindeki olanaklara, düşmanın durumuna, coğrafi faktörlere ve diğer kısıtlara bakarak öncelikle nasıl savaşması gerektiğine karar vermek zorundadır. Dolayısıyla komutan, Türklere karşı yıpratma savaşı mı yapacaktır yoksa imha savaşı mı? Bu ikilem savaşın temel kararlarından biridir (Akad 2014: 8). Nitekim verilen bilgiye göre, “Türkler, atlarından indiklerinde avantajlıydılar. Bir süvari kuvveti tarafından yoğun bir şekilde saldırıldığımızda onlarla göğüs göğse savaşabiliriz.” (VI. Leo, *Taktika*. XVIII.62) Türklerin askeri tertipleri hakkında, “Savaşta Türkler, Romalıların yaptığı gibi üç kısma ayrılarak savaş nizamı almazlar. Düzensiz olarak birkaç birimde, kısa mesafelerle ayrılmış olmasına rağmen birbirine yakın bir şekilde nizam alırlar. Bu yüzden tek bir hat izlenimi verirler.” (VI. Leo, *Taktika*. XVIII.53). Dolayısıyla Bizanslılar, Türklere karşı doğrudan müdahale etmek yerine Türklerin savunmasız olduklarını düşündükleri durumlarda “yıpratma” amaçlı saldırı yapmayı tercih ettikleri ayrıca Türklerin klasik savaş düzeninin Bizanslılar için düzensiz geldiği de ifade edilmektedir: “Onlara gece saldırıları da yapılabileceği gibi onlarla göğüs göğse de savaşabiliriz. Bunu yaparken hücum birliklerimizin bir kısmıyla bunu yapabilir bir kısmını ise korumaya devam edebiliriz.” (VI. Leo, *Taktika*. XVIII.63)

Ordular için de “güvenlik” prensibi hayati bir konudur. Bir ordu “saldırı prensibini” kullanıp saldırınca “arkası açıkta” kalır. Dolayısıyla arkasını sağlama almayan bir ordu hedefine ulaşmakta ciddi sıkıntı yaşar. Güvenlik prensibi bu sıkıntıları gidermeye çalışır (Aksoy 2018: 116). “Savaş hattındaki ana birliklerinin dışında onlar ayrıca ek bir takviye güç daha bulundurlar. Bu güçlerini, dikkatsiz düşmanlarını pusuya düşürmek için gönderirler ya da baskı altında olan birlikleri desteklemek ya da yardım için yedekte tutarlar...” (VI. Leo, *Taktika*. XVIII.54) Ayrıca Türkler, yine ani saldırılara kolayca karşı koymak için belirli noktalara nöbetçilerini yerleştirirlerdi. (VI. Leo, *Taktika*. XVIII.52) Nitekim VI. Leo’nun anlatısına göre Türkler de “Güvenlik Prensibini” uygulamakta ve ani saldırılara karşı geride kalanların can ve mal güvenliğini hem nöbetçiler hem de birlikleriyle koruma altına almaktaydılar. Türklerin bu saldırılarına karşı Bizans orduları nasıl karşılık vermelidir? VI. Leo’nun *Taktikası*’nda buna da cevap verilmektedir:

"Savaş için onlara karşı harekete geçmeye niyetlendiğinizde onları çok uzak olmayan mesafelerden sık sık izlemelisiniz. Planlarını ve hazırlıklarını ikinci bir talih durumuna göre yapmalısınız. Kuvvetlerinizin durumuna göre onlara karşı savaşmaktan geri durabilirsiniz. Acil durumlarda kullanmak için iyi bir mevzii belirleyin ve özellikle atlarınız ve birlikleriniz için birkaç gün yetecek kadar erzak ve bolca su tedarik edin. Yük katarı için bu kitapta yazdığımız düzenlemeleri yapın!" (VI. Leo, *Taktika*. XVIII. 66). "Piyade kuvvetleri varsa özellikle ilk çarpışmada, uluslarına ve onların alışık oldukları düzende konuşlandırın. Yani süvariler, piyadelerin arkasında konumlandırılmalıdır." (VI. Leo, *Taktika*. XVIII.67).

VI. Leo'nun vermiş olduğu bu bilgiden, Bizanslıların Türklere karşı ilk başta onları gözetleme, coğrafyanın da avantajını kullanarak ve Türklerin ani saldırılar yapmasını engelleyecek olan bir yerde mevzilenmek, birliklerin ihtiyacı kadar erzakın temin edilmesi ve saldırılara karşı tedbirli olmanın ve ona göre birliklerin nizam alması eserde ifade edilmektedir.

Sonuç

Geçmiş öğrenmek, geleceğe bir şeyler aktarma kaygısıyla yazılan ve Bizans İmparatoru VI. Leo'ya atfedilen *Taktika*'daki bilgiler, Türklerin gelenekleri, yaşantısı, yönetimi vb. özelinde kıymetli bilgiler vermektedir. Bu bilgiler, savaş tarzı, silahlar, taktikler konusunda ise detaylandırılır. Nitekim bu detayların, günümüzde askerî eğitim veren kurumlarda özellikle Türk askerî yapısının ve taktiklerinin öğretilmesi ve öğrenilmesinde ciddi bir katkısının olacağı aşikârdır. Bu çerçevede Türk askerî eğitiminde sadece çağdaş doğu kaynaklarının değil aynı zamanda Bizans taktik/strateji kitaplarının da dikkate alınması gerektiği ortadadır. Burada bahsedilen VI. Leo'nun *Taktikası*, askerî öğrencilere sadece Türklerin sosyo-ekonomik yaşantılarını değil aynı zamanda askerî yapılarını, savaş taktiklerini, yetenek ve becerilerini bir Romalının gözünden aktarmaktadır. Bu aktarımdan da anlaşılacağı üzere Bizanslılar, Türkleri tanımaktadır. Mevzu bahis edilen bu bilgilerin, hem Türk eğitiminde ve yazımında hem de askerî eğitim veren kurumlarda müfredat konuları arasında ve askerî öğrencilerin temel eğitiminde yer alması gerektiği belirtilmelidir.

Kaynakça

Kaynak Eserler

- Cecaumeni (1965), *Strategicon*, Ed. B. Wassiliewsky-V. Jernstedt, Amsterdam.
- Constantine Porphyrogenitus (1967), *De Administrando Imperio*, Ed. Gy. Moravcsik, Trans. R. J. H. Jenkins, Dumbarton Oaks.
- Incerti Scriptoris Saeculi IX Liber De Re Military* (1901), Ed. R. Vâri, Leipzig.
- Vegetius, Flavius (2019), *Roma Savaş Sanatı*, çev. Samet Özgüler-Kutsi Aybars Çetinalp, İstanbul: Kronik Yayınları.
- Mavrikios (2011), *Strategikon*, haz. George T. Dennis, çev. Volkan Atmaca, İstanbul: Kırmızıkeci Yayınları.
- Nikephoros Ouranos (1995), *Taktika: Sowing the Dragon's Teeth: Byzantine Warfare in the Tenth Century*, trans. E. McGeer, Dumbarton Oaks, s. 88-163
- Nikephoros II Phokas (1995), *Praecepta Militaria: Sowing the Dragon's Teeth: Byzantine Warfare in the Tenth Century*, Trans. E. McGeer, Dumbarton Oaks, s. 12-59
- VI. Leo (2010), *The Taktika of Leo VI*, Text, Translation and Commentary by George Dennis, Dumbarton Oaks.

Araştırma Eserler

- Akad, Tanju Mehmet, (2017), *Bir Savaş Nasıl Kaybedilir?*, İstanbul: Kitapyayinevi.
- Aksoy, Mete (2018), *Savaşçının Dokuz İlkesi*, İstanbul: Historia Yayınları.
- Başkan, Yahya (2015), "XIV.-XV. Yüzyıl Kaynaklarında Pers ve İskit Kelimesinin Kullanımı", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı (35), s. 1-18.
- Beard, Mary (2019), *SPQR-Antik Roma Tarihi*, çev. İrem Sağlamer, İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Delilbaşı, Melek (2013), "Türk Tarihinin Bizans Kaynakları", *İki İmparatorluk Tek Coğrafya: Bizans'tan Osmanlı'ya Geçişin Anadolu ve Balkanlar'daki İzleri*, haz. Şahin Kılıç-Selçuk Aylar, İstanbul: İthaki Yayınları, s. 45-56
- Findley, V. Carter (2008), *Dünya Tarihinde Türkler*, çev. Ayşen Anadol, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Göksu, Erkan (2013), *Okla Yükselen Millet*, Konya: Kömen Yayınları.
- Güneş, Cüneyt (2018), "X. Yüzyıldaki Bizans Taktikonlarına Göre Bizans-İslâm Güçlerinin İlk Karşılaşma Alanları: Kleisouralar ve Kleisouralardaki Askerî Taktiklere Dair", *History Studies*, S. (10), s. 85-100.
- Herrin, Judith (2010), *Bizans: Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Kılıç, Şahin (2013), *Bizans Kısa Kronikleri: Osmanlı Tarihinin Bizanslı Tanıkları*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kurat, Nimet, Akdes (2016), *Peçenekler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Leszka, J. Mirosław (2011), "The Monk versus the Philosopher: From the History of the Bulgarian-Byzantine War 894-896", *Studia Ceranea*, 1, s. 55-70.
- Neville, Leonora (2021), *Bizans Tarihçileri ve Tarih Yazım Rehberi*, çev. Süha Konuk, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Norwich, J. J. (2013), *Bizans-Yükseliş Dönemi (MS 803-1081)*, çev. Selen Hırçın Riegel, Kabalcı Yay., İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Ostrogorsky, G. (2011), *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Stathakopoulos, D. (2018), *Bizans İmparatorluğu'nun Kısa Tarihi*, çev. Cumhuriyet Atay, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taşgıl, Ahmet (2003), *Gök-Türkler I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- The Byzantine Military Treatises* (1985), Trans. G. T. Dennis, Dumbarton Oaks 1985, s. 247-335.
- TOLAN, Öner (2018), "Bizans Tarihçisi Agathias ve Türkler Hakkında Verdiği Bilgiler", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, c. 39, Sayı (39), s. 141-159.
- Tougher, Shaun (1997), *The Reign of Leo VI (886-912)*, Brill.
- Toynbee, Arnold (1973), *Constantine Porphyrogenitus and His World*, Oxford University Press.